

Н.М. Левченко,
кандидат філологічних наук, доцент
(Харківський державний педуніверситет)

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ЕКЗЕГЕЗА ІМЕНІ ЯК КОНСТРУЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ: РОМАН ПАНАСА МИРНОГО "ПОВІЯ"

Предметом дослідження у статті є містико-символічний аспект психологізму роману Панаса Мирного "Повія", який розкривається за допомогою міфології імен та літер, з яких вони складаються. Ключові поняття: символ, психологізм роману, міфопоетична свідомість, міфологічна філософія імені, символічне значення.

Дослідники різних поколінь роману Панаса Мирного "Повія" здебільшого будували аналіз психологізму твору на вивченні образу головної героїні Христі у рамках соціальної проблематики.

На нашу думку, психологізм роману має більш глибинну і різнопланову форму. Пропонуємо звернути увагу на містико-символічний аспект психологізму "Повії", де не останню роль відіграє феноменологічний опис і розкриття структури імені, побудованого на міфологічній символіці літер.

У міфопоетичній свідомості "ім'я уявлялось таємною сутністю речі; знання імені означало владу над тим, що названо; вимовити ім'я, назвати наймення – могло значити створити, оживити, загубити, заволодіти" [1: 56]. Отож, для давньої людини ім'я було однією із основних таїн світу.

Основні аспекти міфологічної філософії імені розкриваються у наближено таких питаннях. Що означають імена людей? За яким принципом звуки укладаються в імені? Що означає сутність тих звуків, із яких складається те чи інше ім'я? Чи має значення ім'я людини у її долі? Особливо гостро ці питання постали у містичних вченнях раннього середньовіччя, коли людина з особливою увагою розглядала знаки та імена, намагаючись відшукати в них потаємні значення, за допомогою яких прагнула розгадати полісемантичність світу.

Так, у межах потаємних значень літер, із яких складалося ім'я Адама, воно було інтерпретоване як символ всього людства: літери імені Адам грецькою мовою відповідали початковим звукам у назвах чотирьох сторін світу – Anatole – схід, Dysis – захід, Arktos – північ, Mesembria – південь.

Однак, "у давніх народів букви азбуки були не лише абстрактним позначенням певного звука, вони наділялись символічним значенням..." [2: 330]. Ім'я виражало духовний тип людини.

На основі того, що "всі елементи імені мають символічне значення" [3:221], зробимо спробу розкрити містико-символічний характер найменувань у романі Панаса Мирного "Повія".

Звернімо увагу, що в романі на початку власних назв трічі фігурує літера "М": Мар'янівка, Марина, Мар'яна – саме в такому порядку автор роману знайомить читача із цими найменнями. Очевидно, що письменник грає із похідними від імені Марія, яке за біблійними легендами мало дуалістичне значення. Ім'ям Марія (у перекладі з грецької – мучениця) було названо два протилежних типи жінок із біблійних історій, яких протиставляла причетність до гріха: Пречиста Діва Марія, уникнувши сексуального гріха, народила світу Христа Спасителя, а Марія Магдалина служила злему духу, була повією до часу розкаяння; і яких врешті решт об'єднала свята любов до Ісуса Христа [4: 454 -457].

Протиставлення міста селу, як двох ворожих сил, є характерною рисою української літератури II-ої половини XIX ст., досить згадати творчість Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Бориса Грінченка та ін. Проте "Мирний ніколи не ідеалізував села. Як реаліст, він не міг проігнорувати складний, трагічний процес пролетаризації і розкладу села за нових капіталістичних умов" [5: 356]. Проте сільська колективна мораль викикала в письменника більшу симпатію, ніж міська, де "ніхто тебе не примічає ..., ніхто тебе не питає: де була, куди ходила?" [6: 214].

Автор не випадково називає село Мар'янівкою. У його назві криється двоїсте значення. Тут народжуються жінки-мучениці, які через труднощі та повсякденну клопоту світа білого не бачать. "Хилиться стара Прісчина голова на груди, а перед очима її гірка вдовина доля: убожество, недостачі та напасті людські... Не криком нежданого горя виливається її люта туга, не гарячими слізьми розливається вона по змарнілому обличчю, а німамовчазна – вона пронизує її наскрізь, як холод зеленить старе жовте лице, гірким полином напуває душу і серце... "От тобі й свято! У цей день, кажуть, колись Христос народився... нове життя зачалось... а для мене – нове горенько!" [6: 173] – протиставляє своє життя біблійній історії Прісцька.

Не багато кращою була доля Горпини з огляду на відданість її чоловіка іншій жінці та свавілля свекра. Навіть зароджу Одарка втратила свою індивідуальність з необхідності цілком і повністю упокоритися чоловікові. Тут зароджувалася недоля Христі.

Отож, з одного боку Мар'янівка не забезпечує своїх мешканок щасливою долею, а з іншого – оберігає їх від гріхопадіння, від морального лиха, навіть від самих себе, наприклад, не дозволяє повною мірою проявитися темній стороні душі Христі. Вона свідомо стає на шлях деградації, лише потрапивши до міста, до цього страшного монстра, який здався Христі "... хижим звіром, що, притаївшись у ямі, роззявив свого кривавого рота з білими гострими зубами, наміряючись кинутись на неї" [6: 215].

Марина у місті також "зовсім переродилася... – панночкою виглядає, і у платті, коси в дрібушки заплетені, платок на шиї" [6: 325]. Зміни відбуваються не лише у портреті Марини, а й у її поведінці. Ставши на слизьку стежку повії, вона опустилася на дно суспільства. Скочення Марини до низу не перепиняє й одруження з паничем Довбнею. Ба, у бездонну прірву Марина потягла і його. Чи не значить такий поворот сюжету, що автор виносить проблему покритки на маргінальні кола соціальних площин, називаючи її витоками моральний, психо-

логічний, особистісний аспект. На фатумність долі героїні вказує і її ім'я. У народних повір'ях Марина (Морена, Марена) – "богиня, пов'язана із сезонними ритуалами умирання і воскресіння природи... Марена сильніша за вогонь, для нього вона смерть" [7: 290]. Марина стала джерелом смерті для вогню кохання Довбні, а згодом і його самого. Міф про Маринку дуже тісно переплітається із історією життя героїні роману Панаса Мирного Марини. Маринка – коханка Змія-Горинича, донька зміїного царя – жорстоко помстилася Добрині за необережне вбивство її коханця. Привороженого нею Добриню вона обернула на золотого тура, обіцяючи повернути його між люди, якщо він з нею одружиться. Проте не дотрималася слова і продовжувала його обертати на різних звірів, аж поки Добриня не знайшов нагоди покінчити з нею. У легендах, міфах, казках добро завжди перемагає зло. Зовсім інакше стається в житті: домігшись від Довбні одруження, Марина не полишає своєї помсти і зводить його зі світу.

Із Мариною та Христею дослідники ототожнюють і образ Мар'ї: "Це дівчата-наймички (Марина, Мар'я, Христина), дівчата-повії і всі знедолені й принижені, що належать до соціальних низів" [5: 356]. На нашу думку, такий підхід занадто спрощений. На те, що образ Мар'ї стоїть осібно від Марини та Христі вказує і композиція твору: історія Мар'ї структурно є текстом у тексті, вона видавалась окремим оповіданням. Іншу природу мають і витоки кривди Мар'ї. І Марина, і Христя втрачають дівочу честь із власної волі, засліплені великим коханням. Подальша доля чи недоля – це розплата за нерівну любов. Мар'ю розлучає із коханим і гвалтує, не питаючи на те згоди, її господар – старий огидний самодур-кріпосник. У подальших стосунках із чоловіками Мар'я шукала своє понівечене право на любов. Вона не продавала себе, вона віддавала душу, останню потом і кров'ю зароблену копійку. Вона жертвує собою своєю долею на честь високого почуття. Графічно ім'я Мар'я лише на одну позицію відрізняється від біблійного імені Марія. Марію Магдалину врятувала любов до Христа Спасителя, а спасінням Мар'ї стала здатність любити, а не помститися й ненавидіти. Нерозхлюпана у катаклізмах життя любов дала їй змогу уникнути остаточного падіння і повернутися в родину.

У розкритті внутрішнього світу Христі присутню роль відіграє символіка початкових літер імені головної героїні та її оточення. Мар'янівка, Марина, Мар'я розпочинаються із літери "М", яка символізує "чоловіче і жіноче начало..., відроджуючу силу води" [3: 303]. У єврейській абетці "Мем" означає ще й перехід дня у ніч та виникнення смерті із життя. Симетрична форма літери неначе розділяє навпіл протилежні поняття, які символізує: чоловік – жінка, день – ніч, життя – смерть. Призначення, доля і вчинки носіїв літери "М" у імені із роману "Повія" теж розділені навпіл та забарвлені відтінком протиставлення.

Початкова літера імені Христі "Х" у східному езотеризмі має значення "людини всередині своєї оболонки" [3: 508]. Виходячи із цього, можемо припустити, що натура Христі була розчакхнута свідомою і підсвідомою площинами ще на початку роману, і жінка із нахилами до проституції жила у Христі на підсвідомому рівні в оболонці простої селянської дівчини. Христя, вихована у традиціях патріархально-сільської моралі, раптом не хоче скоритися матері і розпрощатися із обновкою, із чобітками, кращими, ніж у самої Горпини. Бути гарною – природне бажання кожної жінки. Хіба за це можна засуджувати її? Та Христя хоче бути не просто гарною, а кращою за всіх. Вона з радістю біжить із подругами колядувати, залишаючи напівживу від горя і втрати матір на самоті із її невтішними думками. Чи не дивною видається поведінка героїні, чи не швидко вона забула померлого батька? Критики пояснювали це могутнім покликком молодості. А як же тоді: "Плачте з отими, хто плаче" (Рим. 12, 15). Горе у будь-якому віці є тяжким ударом, який краще витримувати поряд із рідними і дорогими людьми.

Христі подобався Федір, хоч вона й побоювалася його батька. Та Христя сама не могла пояснити, чому вона часто робить саме так, а не інакше. Коли Христя і Федір після колядок залишилися на самоті, "то була хвилинка, коли і Христі серце обізвалось. Щирий і жалосливий голос Федорів уразив його" [6: 182]. Та вже за мить "вона сама не знає, чого їй стало смішно-смішно... Роздався тихий регіт" [6: 183]. Проте, коли Федір пішов, "у Христі жаль так здавив серце, що аж сльози виступили на очах" [6: 183]. Христя сама себе не розуміє, не знає, що з нею діється. Її роздвоєність, розчакхнутість її душі стануть визначальними і у подальшому житті. Вона боїться міста, коли вперше туди приходиться, але через певний час їй чудним здалося, що вона вдома. І борщ їй несмачний, і каша тхнула димом, розмова з матір'ю плуталася й рвалася, тісною й смутною здалася її рідна хата. Не добувши строку відпустки, вона повертається у місто.

Справжнє ество Христі розкривається, коли свідомі і несвідомі площини міняються місцями, і Христя перетворюється в Наталю. У езотеричному символізмі "N" (H) є виразником руйнуючої сили води. Подібність "M" і "N" вбачають лише у їхньому графічному зображенні як зображенні морських хвиль або змія, що звивається. По суті ж "M" віддавна протиставляється "N" (H), як символ створення символу руйнації. Таким чином Христя, ставши дорогою повією Наталею, спалила всі мости за собою. "Перед Христею стояло безнадійне скитання – відплата за ті розкоші, які приходилось пережити, голод і холод далекого шляху, а бог знає – може, де і смерть нагла під тином..." [6: 582].

Отож, внутрішня "тиранія літер" [8: 46], з яких складаються імена героїнь твору, суголосна тиранії українського фалократичного суспільства XIX ст., спрямованої на жінку.

1. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М.: Агенство "Фаир", 1998. – 352 с.
2. Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов / Е.Я. Шейнина. – М.: ООО "Издательство АСТ", Харьков: ООО "Торсинг", 2002. – 591 с.
3. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Сост. В. Андреева и др. – М.: Локид; Миф. – 576 с.

4. Никифор, архимандрит. Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия: В 2-х кн. – М., 1891. – Кн. 1. – 494 с.
5. Історія української літератури XIX ст. (70 – 90-ті роки): У 2 кн.: Підручник / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, С. С. Кіраль та ін; За ред. О. Д. Гнідан. – К.: Вища шк., 2003. – Кн. 1. – 575 с.
6. Мирний Панас. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 2. – 636 с.
7. Войтович Валерій. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
8. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Левченко Н.Н. Феноменологическая экзегетика имени в качестве элемента психологической характеристики литературных героев: роман Панаса Мирного "Повия"

В статье сделана попытка раскрыть психологию героинь произведения посредством мифопоэтики имен и символических значений букв, их составляющих. Ключевые понятия: символ, психологизм романа, мифопоэтическое сознание, мифологическая философия имени, символическое значение.

Levchenko N.M. Phenomenological Exegetics of Proper Names as a Component of Psychological Characteristic of the Literary Characters in the Novel "Poviya" by Panas Myrny.

The article attempts to reveal the psychology of the characters by means of mythopoetics of proper names and symbolic meaning of the letters which make them. Key words: symbol, psychology of the novel, mythopoetical consciousness, mythological philosophy of proper names, symbolic meaning.